

Διαχείριση και Ανάδειξη
Χώρων και Μνημείων

Διαχείριση και Ανάδειξη Χώρων και Μνημείων

Management and Presentation of Sites & Monuments

DIADRASIS SYNERGIES
open space for intellectual interaction

Η μελέτη του Μουσείου της Ελληνικής Τυπογραφίας στο Νέο Φρούριο της Κέρκυρας

The Study of the Museum of Greek Typography in the New Fortress of Corfu

Γιάννης Κίζης

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ, ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΜΠ

yannis.kizis@gmail.com

Περίληψη

Η Κέρκυρα είχε επιλεγεί από το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς ως κατάλληλο μέρος για να στεγάσει το Μουσείο Τυπογραφίας αφού εκεί λειτουργούσαν τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία. Η ενσωμάτωση του μουσείου στους βρετανικούς στρατώνες του «Νέου Φρουρίου», σε ένα ουδέτερο κέλυφος, που δεν σχετίζεται με το αντικείμενο του μουσείου, θα εξασφάλιζε την αποκατάσταση του μνημείου, όπως και την ανεμπόδιστη πρόσβαση σε όλα τα επίπεδα του νέου φρουρίου. Μια ποικιλία ερμηνευτικών μέσωων χρησιμοποιούνται για την ενίσχυση της θεματικής αφήγησης του μουσείου: πρωτότυπα μηχανήματα και αντικείμενα, μοντέλα, πίνακες πληροφοριών και οπτικοακουστικά θα καλύπτουν τις ακόλουθες θεματικές ενότητες:

- Η εφεύρεση της τυπογραφίας και η εξάπλωσή της.
- Το μάθημα από το χειρόγραφο στη φόρμα.
- Χαρακτική, χύτευση, γραφομηχανή, διόρθωση διόγκωσης και σελιδοποίηση.
- Λειτουργία και ανάπτυξη τυπογραφικών πιεστηρίων.
- Βιβλιοδεσία.
- Ξυλογραφία, χαλκός, λιθογραφία, χαρακτηριστική ψευδαργύρου.
- Η τυπογραφία της Κέρκυρας.

Βασική αρχή για το έργο αποκατάστασης των Στρατώνων ήταν η προστασία και η ενίσχυση της φυσιογνωμίας του και η προσαρμογή των λειτουργιών του μουσείου με ελάχιστες και αναστρέψιμες παρεμβάσεις, προκειμένου να διασφαλιστούν οι κατάλληλες κλιματολογικές συνθήκες, να οργανωθεί η επίσκεψη του κοινού με την εισαγωγή ανελκυστήρων και την ενσωμάτωση κρυφών μηχανικών εγκαταστάσεων. Προσεκτικά σχεδιασμένες σκάλες, ανεξάρτητοι πύργοι ανελκυστήρων και γέφυρες, που δεν είναι ενσωματωμένα σε μέλη των τοίχων, αλλά αντιστρεπτά στερεωμένες στο βραχώδες έδαφος, δίνουν τη σαφέστερη λύση στο πρόβλημα της εύκολης ανάβασης επισκεπτών και ατόμων με ειδικές ανάγκες στο Νέο Φρούριο, με περιορισμένη παρέμβαση στο περιβάλλον.

Abstract

Corfu was chosen as a suitable place to house the Typography Museum. The first Greek printing houses operated there. The museum's integration into the British Barracks of the "New Fortress", in a neutral shell, unrelated to the subject of the museum, will ensure the restoration of the monument and will also ensure unobstructed access to all levels of the New Fortress.

A variety of interpretive media are used to enhance the thematic narrative of the Museum: original machines and objects, models, information boards and audiovisuals will cover the following thematic sections:

- *The invention of typography and its spreading.*
- *The course from manuscript to form.*
- *Engraving, casting, typewriting, proofreading and pagination.*
- *Operation and development of printing presses.*
- *Bookbinding.*
- *Woodcut, copperplate, lithography, zinc etching.*
- *The Corfiot typography.*

A basic principle in the restoration work of the Barracks is the protection and enhancement of its physiognomy and the adaptation of the functions of the Museum with minimal and reversible interventions, to ensure the appropriate climatic conditions, to facilitate visits of the public through the installation of elevators and the integration of existing hidden mechanical installations.

Carefully designed stairways, freestanding elevator-towers and bridges, which are not integrated into the walls but are reversibly fixed onto the rocky ground, provide the clearest solution to the problem of the easy ascent of visitors and disabled people to the New Fortress, with limited intervention to the environment.

Εικ. 1. Το Νέο
Φρούριο με
τον βρετανικό
στρατώνα στην
κορυφή. Πηγή:
Προσωπικό Αρχείο
Γ.Κ.

Το νέο φρούριο της Κέρκυρας (εικ. 1)

Η άφιξη των Ενετών στην Κέρκυρα το 1386 χαρακτηρίζει την αρχή μίας σημαντικής περιόδου για το νησί και κυρίως για την πόλη της Κέρκυρας. Οι Ενετοί για να προστατεύσουν το Μπόργκο, δηλαδή την επέκταση της πόλης έξω από τα τείχη από τις εχθρικές επιδρομές των Τούρκων, συμπλήρωσαν τις ανεπαρκείς μεσαιωνικές οχυρώσεις με νέο περιτείχισμα. Μερίμνησαν και για την προστασία του λιμανιού, κτίζοντας το Νέο Φρούριο στη βορειοανατολική άκρη. Το οχυρό προστατευόταν από τον επιπρομαχώνα του Καλόγερου στο βορρά, που ήλεγχε την άνοδο προς το υψηλό επίπεδο. Το 1588 ενισχύθηκε η δυτική πλευρά με τους δύο Προμαχώνες των Επτά Ανέμων και την Ξηρά Τάφρο και τα έργα ολοκληρώθηκαν ακόμα δυτικότερα, το 1682, με το Οχυρό του Σκάρπωνα.

Την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας (1814-1864) το Νέο Φρούριο δέχτηκε εκτεταμένες επισκευές, ενίσχυση και τροποποίηση οχυρώσεων, κτιρίων και υποδομών, με κυριότερη, όσο και εμβληματική παρέμβαση, την κατασκευή του μεγάλου Αμυντικού Στρατώνα το 1845.

Ο Βρετανικός αμυντικός στρατώνας

Το κτίριο του Στρατώνα αποτελείται από δύο στάθμες (ισόγειο & όροφος) με παρόμοια κάτοψη. Η είσοδος στο ισόγειο γίνεται από τις δύο κύριες θύρες στο Προαύλιο, που οδηγούν στις αντίστοιχες κλίμακες ανόδου στον όροφο. Δευτερεύουσας σημασίας απότομη στενή μεταλλική σκάλα οδηγεί από τον όροφο στο δώμα, μέσα από χοανοειδή οπή. Όλοι οι χώροι του Στρατώνα είναι θολοσκεπείς.

Η κάτοψη του κτιρίου είναι αστεροειδής, με τρεις πτέρυγες, σχεδόν συμμετρική: κάθε όροφος έχει έναν ευρύ κεντρικό πυρήνα με ημικυκλική απόληξη πλαισιωμένο από δύο τεθλασμένες πτέρυγες. Ο κεντρικός πυρήνας περιλαμβάνει, σε κάθε στάθμη, τρεις μακρόστενες αίθουσες και έναν μικρό ημικυκλικό χώρο. Σφηνοειδείς πολεμίστρες διατρύπουν την περίμετρο του κτιρίου· κάποιες απ' αυτές στον όροφο διευρύνονται σε παράθυρα. Ίχνη διαχωριστικών τούβλινων τοίχων στον όροφο υποδεικνύουν την αρχική διαίρεση σε δωμάτια με τζάκια, για τη διαμονή του προσωπικού. Το εσωτερικό εδώ είναι φωτεινό, σε αντίθεση με το σκοτεινό ισόγειο, που είχε αποθηκευτικούς και βοηθητικούς χώρους.

Το δώμα περιβάλλεται από ψηλές επάλξεις με πολεμίστρες στην ανατολική πλευρά και πέντε φαρδιές κανονιοθυρίδες στη δυτική· η προς δυσμάς πτέρυγα, έντονα επικλινής, δεν είναι βατή.

Οι τοίχοι του Στρατώνα είναι από ημιλάξευτη λιθοδομή, μέσου πάχους ενάμισυ μέτρου, με ισχυρό συνδετικό κονίαμα. Οι θόλοι είναι τούβλινοι με ασβεστοκονίαμα στους αρμούς. Τα τελειώματα (γωνιόλιθοι, στέψη, θυρώματα, απολήξεις καπνοδόχων, υδρορρόες, επάλξεις, βάσεις κανονιών, τρουλλωτό κουβούκλιο εξόδου στο δώμα) είναι από προσεκτικά λαξευμένους ασβεστολίθους με πολύ καλές συναρμογές. Οι σκάλες είναι από ολόσωμες βαθμίδες πωρόλιθου Μάλτας πακτωμένες στους τοίχους. Η ποιότητα κατασκευής του κτιρίου και των τελειωμάτων είναι πολύ υψηλή, γεγονός που επιβεβαιώνει την τεχνογνωσία και την εφαρμογή συγκεκριμένου σχεδίου υπό την επίβλεψη Βρετανών στρατιωτικών μηχανικών.

Το κτίριο του Στρατώνα διατηρείται γενικά σε καλή κατάσταση, χάρη στην επιμελημένη, άψογη κατασκευή του. Δυστυχώς οι εσωτερικοί τούβλινοι τοίχοι, τμήματα των τζακιών και όλα τα κουφώματα έχουν λεηλατηθεί. Οι λίγες ρωγμές από μικροκαθιζήσεις της θεμελίωσης, που είχαν εκδηλωθεί αμέσως μετά την κατασκευή του κτιρίου, παραμένουν αδρανείς. Φθορές εντοπίζονται στις πύρινες βαθμίδες των κλιμακοστασίων λόγω αιολικής διάβρωσης και στο τρουλωτό κουβούκλιο εξόδου στο δώμα, σοβαρά ρηγματωμένο. Τα συστήματα απορροής των ομβρίων υπολειτουργούν, με αποτέλεσμα τη μεγάλη υγρασία και τη διάβρωση των υλικών.

Η ανατολική όψη του Στρατώνα περιβάλλει το Προαύλιο, που εξυπηρετούσε τις καθημερινές ανάγκες και τη συγκέντρωση των στρατιωτών. Μονώροφα προσκτίσματα στα άκρα του διαμορφώνουν τις πύλες πρόσβασης.

Στη δυτική περίμετρο μια στενή τάφος διαχωρίζει τον Στρατώνα από τους δύο Προμαχώνες των Επτά Ανέμων, τον βόρειο και το νότιο. Δύο πύλες οδηγούν απ' αυτήν στις προς δυσμάς περιοχές του φρουρίου, μέσα από στοές των προμαχώνων. Στο νότιο προμαχώνα βρίσκεται η βρετανική υπόγεια δεξαμενή νερού και η βενετσιάνικη πυριτιδαποθήκη. Δυτικά, χαμηλότερα από τους Προμαχώνες των Επτά Ανέμων εκτείνεται η ευρεία ξηρά τάφος του φρουρίου.

Εικ. 2. Εκθεσιακή πινακίδα της ενότητας 05. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο Γ.Κ.

Η πρόταση για το μουσείο

Η Κέρκυρα είχε επιλεγεί από το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς ως κατάλληλος τόπος για να στεγάσει το Μουσείο Τυπογραφίας, γιατί η έρευνα έδειξε ότι τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία λειτούργησαν στα Επτάνησα και κυρίως στην Κέρκυρα, αλλά και γιατί η διαχρονική εξέλιξη της ελληνικής τυπογραφίας απαιτούσε ένα ουδέτερο κέλυφος, άσχετο με τη θεματική του μουσείου.¹ Ως τέτοιο προτάθηκε ο Βρετανικός Στρατώνας του Νέου Φρουρίου, γιατί η επανάχρησή του θα εξασφάλιζε και την αναστήλωση του συγκεκριμένου μνημείου, αλλά και την πρόσβαση σε όλα τα επίπεδα του Νέου Φρουρίου, που σήμερα είναι δύσκολα προσπελάσιμα, μέσω ανάβασης κοπιαστικής, που αποκλείει την επίσκεψη ατόμων με κινησιακά προβλήματα και αποθαρρύνει το ευρύ κοινό.

Στην πρόταση για το Μουσείο Χαρτιού και Τυπογραφίας παρουσιάζονται δύο αλληλένδετα θέματα: η τεχνολογία της χαρτοποιίας, με αναφορά στην ελληνική βιομηχανία χαρτοποιίας, και η τυπογραφία, με αναφορά στην κερκυραϊκή τυπογραφία. Πρόκειται για μουσείο θεματικό και ειδικότερα τεχνολογικό, αλλά ταυτόχρονα έχει και περιφερειακό χαρακτήρα, εφόσον εστιάζει, σε σχετική ενότητα, και στην ιστορία της τυπογραφίας στην Κέρκυρα, που στέγασε πρώτη από όλη την ελληνική επικράτεια τα πρώτα τυπογραφεία της Ελλάδας.

¹ Δηλαδή όχι, για παράδειγμα, ένα εγκαταλελειμμένο τυπογραφείο συγκεκριμένης εποχής και τεχνολογίας: η διαχρονική ανάπτυξη της έκθεσης διευκολύνεται από ένα περιβάλλον ουδέτερο, άσχετο με το θέμα, που να μπορεί να φιλοξενήσει τα εκθέματα με τρόπο αντιθετικό.

Για όλα τα θέματα που αναπτύσσονται στο μουσείο αξιοποιείται πληθώρα ερμηνευτικών μέσων, βάσει των αρχών της σύγχρονης Μουσειολογίας. Τα μέσα ερμηνείας και επικοινωνίας αποτελούνται από αυθεντικά μηχανήματα και αντικείμενα, μακέτες, πινακίδες και οπτικοακουστικά μέσα, που καλύπτουν τις εξής θεματικές ενότητες:

- Η εφεύρεση της τυπογραφίας και η εξάπλωσή της, οι αλλαγές στους τρόπους μεταβίβασης και διάδοσης της γνώσης.
- Η πορεία από το χειρόγραφο στο έντυπο: η συνύπαρξη και η ραγδαία εξάπλωση της τυπογραφίας.
- Χάραξη, χύτευση στοιχείων, στοιχειοθεσία κειμένου, διόρθωση και σελιδοποίηση (εικ. 2, 3).
- Λειτουργία και εξέλιξη πιεστηρίων.
- Βιβλιοδεσία.
- Ξυλογραφία, χαλκογραφία, λιθογραφία, τσιγκογραφία: λειτουργία και εξέλιξη των τεχνικών χάραξης και εκτύπωσης και ο συμπληρωματικός ρόλος τους ως προς την τυπογραφία αλλά και η αυτοδύναμη παρουσία τους (εικ. 4).
- Η κερκυραϊκή τυπογραφία, ενταγμένη στο πλαίσιο της ελληνικής τυπογραφίας.

Το μουσείο απευθύνεται στους επισκέπτες της Κέρκυρας, στη μαθητική και φοιτητική κοινότητά της, σε επαγγελματικές ομάδες που ασχολούνται με τη διαδικασία της παραγωγής εντύπων και στο ειδικό εκείνο κοινό που ασχολείται με ζητήματα τεχνολογίας του παρελθόντος, ή και με την τυπογραφία ειδικότερα.

Εικ. 4.
Φωτορεαλιστική
απεικόνιση της
ενότητας 07. Πηγή:
Προσωπικό Αρχείο
Γ.Κ.

Οι επεμβάσεις στο κτίριο του στρατώνα

Βασική αρχή για όλες τις εργασίες αποκατάστασης του Στρατώνα είναι ο σεβασμός, η προστασία και η ανάδειξη της φυσιογνωμίας του κτιρίου ως οχυρωματικής κατασκευής του 19ου αιώνα. Οι προτεινόμενες εργασίες αποσκοπούν στην προσαρμογή των λειτουργιών του μουσείου στους χώρους με ελάχιστες και αναστρέψιμες επεμβάσεις, χωρίς απώλεια της ατμόσφαιρας και του ύφους του Στρατώνα, προκειμένου:

- Να στεγαστούν όλες οι λειτουργίες του μουσείου.
- Να εξασφαλισθούν οι κατάλληλες κλιματικές συνθήκες.
- Να οργανωθεί μονοδρομική κυκλοφορία ομάδων επισκεπτών και ατόμων με κινησιακές δυσκολίες, με την ένταξη ανελκυστήρων.
- Να κρυφτούν οι μηχανολογικές εγκαταστάσεις σε οδεύσεις κάτω από νέα δάπεδα και στις εκθεσιακές κατασκευές.

Η είσοδος στο μουσείο προτείνεται από τη νότια εκ των δύο εισόδων του κεντρικού πυρήνα. Ο προθάλαμος της σκάλας είναι το σημείο υποδοχής των επισκεπτών, όπου εντάσσεται και το εκδοτήριο

των εισιτηρίων. Η αφετηρία της επίσκεψης είναι στον όροφο, και προσεγγίζεται από τη σκάλα της υποδοχής ή από τον αριστερό ανελκυστήρα. Εδώ διατάσσονται οι χώροι Περιοδικών Εκθέσεων και η Αίθουσα Πολλαπλών Χρήσεων μαζί με τους υποστηρικτικούς χώρους τους. Από το κεφαλόσκαλο και εξής αναπτύσσεται η Μόνιμη Έκθεση, σε μονοδρομική –στο μέτρο του δυνατού– πορεία των επισκεπτών, δεδομένης της αυστηρής διάταξης των αδιέξοδων πτερύγων με τις αίθουσες εν σειρά. Η μόνιμη έκθεση οργανώνεται ανά θεματική ενότητα και τα εκθέματα διατάσσονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να διευκολύνεται ο προσανατολισμός με τη συνολική αντίληψη της διαρρύθμισης του στρατώνα. Η έκθεση συνεχίζεται στο ισόγειο, με κάθοδο από τη δεξιά σκάλα, ή τον δεύτερο ανελκυστήρα. Η πορεία των επισκεπτών, μετά την περιήγηση στους εκθεσιακούς χώρους, καταλήγει στο Κυλικείο και το Πωλητήριο του μουσείου, όπου και οι χώροι υγιεινής. Στο ισόγειο βρίσκονται και οι χώροι των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, με δυνατότητα ανεξάρτητης εισόδου από το Προαύλιο.

Το κτίριο του Στρατώνα δεν έχει διατηρήσει τις διαιρέσεις της αρχικής του διαρρύθμισης. Στην πρόταση γίνεται προσπάθεια αποκατάστασης ή υποδήλωσης της αρχικής διαμερισμάτωσης, με την κατασκευή τοίχων ξηράς δόμησης στα ίχνη της, ή με λάμες ένθετες στο δάπεδο. Οι υπόλοιπες απαραίτητες διαρρυθμίσεις των βοηθητικών χώρων θα γίνουν από χωρίσματα ξηράς δόμησης.

Οι ανελκυστήρες θα κατασκευασθούν μετά από διάτρηση και περιμετρική ενίσχυση των τούβλινων θόλων στα τριγωνικά διαμερίσματα. Εντάσσονται στις θέσεις των παλιών διαχωριστικών τοίχων, παράλληλα προς τον άξονα της θολοδομίας (εικ. 5).

Οι αυθεντικές σκάλες θα συντηρηθούν και την επιφάνεια βάρδισης θα διαμορφώσουν νέες χαλύβδινες κλίμακες, αυτοφερόμενες, εδραζόμενες μόνο στην αφετηρία και την απόληξή τους, χωρίς να αγγίζουν τις πώρινες βαθμίδες, επιτρέποντας την θέασή τους.

Η πρόσβαση στο δώμα θα εξασφαλίζεται από νέα πτυσσόμενη κλίμακα, έτσι ώστε να μην διακόπτει την ενότητα της Αίθουσας Πολλαπλών Χρήσεων. Το δώμα, για λόγους ασφαλείας, θα είναι επισκέψιμο μόνον από εξειδικευμένο κοινό, με συνοδεία υπαλλήλου του μουσείου.

Εικ. 5. Η πρόταση ανόδου με δύο ανελκυστήρες.
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο Γ.Κ.

Τα νέα δάπεδα θα είναι ξύλινα στον όροφο και από τσιμεντοκονία στο ισόγειο. Οι οδεύσεις των εγκαταστάσεων θα γίνονται από κάτω τους. Αφαιρετά τμήματά τους εξασφαλίζουν την επισκεψιμότητα για λόγους συντήρησης. Για την όδευση των δικτύων και την ασφαλή έδραση των δαπέδων αποχωματώνονται τα εξωράχια των θόλων και αφαιρείται, όπου χρειάζεται, η επίχωση του ισογείου. Το αυθεντικό δάπεδο σώζεται μόνον στους χώρους Περιοδικών Εκθέσεων και στους προθαλάμους. Θα συντηρηθεί και θα επανατοποθετηθεί επί νέου υποβάθρου.

Τα κουφώματα προτείνονται από ορειχάλκινα πλαίσια με διπλά κρύσταλλα. Η φυσική πατίνα του μπρούντζου θα ενσωματωθεί χρωματικά στο μνημείο καλύτερα από οποιοδήποτε άλλο υλικό.

Στους εκθεσιακούς χώρους του μουσείου ειδικές κατασκευές βάρων θα φέρουν τα εκθέματα. Επιστέφονται από οροφές διαφώτιστων ηχοαπορροφητικών περσίδων που υποστηρίζουν τις εγκαταστάσεις φωτισμού, ήχου και πυροπροστασίας, αφήνοντας ελεύθερη τη θέαση των θόλων. Παρόμοιας κατασκευής και λειτουργίας περσιδωτές οροφές θα υπάρχουν στους άλλους χώρους του μουσείου (lobby υποδοχής, πωλητήριο, κυλικείο).

Το αρμολόγημα των εξωτερικών λιθοδομών των τούβλινων θόλων θα γίνει, όπου χρειάζεται, από υδραυλικό κονίαμα παρόμοιο με το παλιό. Η βρετανική δεξαμενή στο ανατολικό άκρο του Προμαχώνα των Επτά Ανέμων επαναχρησιμοποιείται ως υδατοδεξαμενή πυρόσβεσης.

Το πλατύσκαλο της νότιας πύλης της Τάφρου του Στρατώνα καλύπτεται με ξύλινο δάπεδο. Προεκτείνεται πάνω από τη λιθόστρωτη ράμπα και απολήγει με μικρή κλίση στο επίπεδο της τάφρου, εξυπηρετώντας την κίνηση ατόμων με ειδικές ανάγκες. Κάτω από το νέο πλατύσκαλο κρύβονται οι εξωτερικές μονάδες κλιματισμού του μουσείου.

Οι προτάσεις στερέωσης και αναστήλωσης των τειχών

Μικρής κλίμακας επεμβάσεις απαιτούνται πάνω στο επίπεδο των Προμαχώνα των Επτά Ανέμων, ώστε να μπορέσει συνδεθεί με την Τάφρο του Στρατώνα και εν συνεχεία με την είσοδο του μουσείου. Η επιφάνεια του προμαχώνα είναι κατά κύριο λόγο χωμάτινη, με ήπιες κλίσεις στις κεντρικές περιοχές και απότομες στην περιφέρεια. Έχει βάσεις τηλεβόλων και ερείπια αμυντικών έργων και κτισμάτων, υπάρχουν, όμως, εκτάσεις ελεύθερες για τη χάραξη της διαδρομής των επισκεπτών. Η προσέγγιση στην τάφρο του στρατώνα γίνεται από χωμάτινη ράμπα ανάμεσα σε αναλημματικούς τοίχους, που συνεχίζεται λιθόστρωτη μέσα σε στοά. Η κλίση της, περίπου 5%, την καθιστά ιδανική για την κίνηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Προϋπόθεση για μια νέα πρόσβαση στο Νέο Φρούριο και το Μουσείο Τυπογραφίας είναι η στερέωση και μερική αναστήλωση των τειχών, όπως και η σταθεροποίηση τεχνητών εδαφικών πρανών. Τα τείχη έχουν σε διάφορα σημεία ρωγμές από σχετικές μετατοπίσεις (κυρίως καθιζήσεις και ωθήσεις γαιών) και άλλες φθορές. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι σχετικές μετακινήσεις είναι σταθεροποιημένες. Αρκεί νέο αρμολόγημα και η τοποθέτηση μαρτύρων για την παρακολούθηση τυχόν εξέλιξης της διεύρυνσης των ρωγμών.

Στην περιοχή, όμως, του νότιου τείχους του Προμαχώνα των Επτά Ανέμων απαιτείται δραστική επέμβαση, γιατί τμήμα του εναπομείναντος τείχους είναι ετοιμόρροπο, σε μικρή απόσταση από τη θέση του πρώτου ανελκυστήρα ανόδου προς την ξηρά τάφρο. Οι

εργασίες που προβλέπονται εδώ είναι: ²

1. Αρχικές εκσκαφές αποφόρτισης των υφιστάμενων τεχνητών επιχωματώσεων για την εξασφάλιση ασφαλών συνθηκών εργασίας.
2. Αποδόμηση του ετοιμόρροπου τμήματος του τείχους, μετά από αναλυτική αποτύπωση και αρίθμηση των λίθων, που θα χρησιμοποιηθούν για την ανακατασκευή του.
3. Μερική αποχωμάτωση του υφιστάμενου πρανούς για τη διαμόρφωση ήπιων κλίσεων και ασφαλών μόνιμων πρανών και ελεγχόμενη φύτευσή τους.
4. Ταυτόχρονη κατασκευή με την εξέλιξη των αποχωματώσεων, πέτρινων αντιστηρίξεων, κατόπιν της αποκάλυψης του προς τα ανάντη λιθοόκτιστου τοίχου (περιοχή με κανονιέρες).
5. Διαμόρφωση ασφαλούς έδρας του προς αναστήλωση τμήματος του τείχους και ανακατασκευή του με τους παλιούς λίθους.
6. Ανακατασκευή της λίθινης κεκλιμένης επένδυσης στην αρχική της θέση, επένδυση της αποκαλυφθείσας όψεως και της νέας πέτρινης αντιστήριξης με στερεοποιημένο χώμα και ελεγχόμενη βλάστηση.
7. Αρμολόγημα και στερέωση των επιφανειών κατάρρευσης σε όλο το μήκος της νότιας πλευράς του Προμαχώνα.
8. Διαμόρφωση απορροής ομβρίων στη βάση του πρανούς και στο προς τμήμα των επεμβάσεων, για την ελαχιστοποίηση των διηθήσεων προς το νότιο τμήμα του τείχους.

² Οι προτάσεις στερέωσης - αναστήλωσης διαμορφώθηκαν σε συνεργασία με τους πολιτικούς μηχανικούς - εδαφομηχανικούς Σ. Καβουνίδα και Ι. Φίικη.

Η πρόσβαση στο νέο φρούριο και στο μουσείο

Το Νέο Φρούριο βρίσκεται στο δυτικό άκρο του ιστορικού κέντρου της Κέρκυρας. Προσεγγίζεται με αυτοκίνητο μέσω της οδού Σπύρου Βλαίκου, η οποία ανηφορίζει από το λιμάνι, περιβάλλοντας το οχυρό του Σκάρπωνα και προσεγγίζει το πλάτωμα όπου φιλοξενείτο προσωρινά η λαϊκή αγορά. Η είσοδος στον περίβολο του Φρουρίου, όπου και το εκδοτήριο εισιτηρίων, βρίσκεται σήμερα στην ανατολική πλευρά του και προσεγγίζεται πεζή, μέσω του κλιμακωτού πεζοδρόμου της οδού Διονυσίου Σολωμού. Η είσοδος επικοινωνεί με τον χώρο της λαϊκής αγοράς επί της οδού Σπύρου Βλαίκου, μέσω ευρείας θολωτής στοάς (μίνας) (εικ. 6).

Η ανάβαση από το Εκδοτήριο εισιτηρίων στο φρούριο γίνεται κοπιαστικά σε ράμπες, ανηφορικές στοές και σκάλες, συνολικού μήκους άνω των τριακοσίων μέτρων, μέχρι τη βόρεια πύλη του Βρετανικού Στρατώνα. Η επίσκεψη στο Νέο Φρούριο αξίζει ίσως περισσότερο από κάθε άλλη επίσκεψη στα οχυρωματικά έργα της Κέρκυρας. Το Νέο Φρούριο προσφέρει μοναδική εμπειρία διαδρομών στις δαιδαλώδεις στοές του και στην τάφρο. Στους ενδιάμεσους χώρους και τις διευρύνσεις των στοών μπορεί να φιλοξενηθούν περιοδικές εκθέσεις και εκδηλώσεις. Οι υπαίθριοι χώροι του Νέου Φρουρίου έχουν αρκετές εκτάσεις ελεύθερες, με δυνατότητες φιλοξενίας θερινών καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, που προσθέτουν κίνητρα επίσκεψης. Η περιήγηση στο Νέο Φρούριο, πάντως, ξεδιπλώνει στον επισκέπτη πανοραμικό ορίζοντα, που δεν προσφέρεται από κανένα άλλο μνημείο της Κέρκυρας: η εποπτεία της πόλης, της θάλασσας και του ευρύτερου περιβάλλοντος είναι μοναδική. Ερμηνεύει τη στρατηγική επιλογή για την προστασία της πόλης, του θαλασσίου μετώπου της και του ελέγχου του διαύλου μεταξύ της νήσου και της αντίπερα στεριάς.

Παρ' όλα αυτά, η πρόσβαση στο Νέο Φρούριο παραμένει δυσχερής και η αξιοποίησή του ως μνημείου πρώτης γραμμής δεν έχει ακόμη επιτευχθεί. Η επισκεψιμότητά του είναι χαμηλή σε σχέση με αυτή του Παλαιού Φρουρίου. Στο πρόσφατο παρελθόν η Τοπική Αυτοδιοίκηση αναζήτησε τρόπους μηχανικής ανόδου στο Νέο Φρούριο, ανταποκρινόμενη στο επιτακτικό αίτημα της Κερκυραϊκής κοινωνίας, δυστυχώς χωρίς αποτέλεσμα. Η ένταξη του Μουσείου της Τεχνολογίας του Χαρτιού και της Ελληνικής Τυπογραφίας σε συνδυασμό με την εξασφάλιση μηχανικής ανόδου επισκέψεως ήταν

Εικ. 6. Πρόταση ανελκυστήρα από το parking έως την ξηρά τάφρο. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο Γ.Κ.

μια μοναδική ευκαιρία, που θα οδηγούσε σε θεαματική αύξηση επισκεπτών, με πλήρη καταξίωση του μνημείου ως τόπου επίσκεψης.

Απαραίτητη προϋπόθεση για να εξυπηρετηθεί η πολιτιστική αξιοποίηση του Νέου Φρουρίου και η λειτουργία του Μουσείου Τυπογραφίας είναι η πρόσβαση ατόμων όλων των κοινωνικών ομάδων. Το πλάτωμα της λαϊκής αγοράς προσφέρεται καλύτερα από κάθε άλλη περιοχή πέριξ του φρουρίου για τη μετάβαση από την πόλη στο μνημείο για τους εξής λόγους:

- Είναι το πλησιέστερο σημείο στο κύριο κυκλοφοριακό δίκτυο της πόλης και μπορεί να υποδεχθεί στάθμευση ιδιωτικών αυτοκινήτων και τουριστικών λεωφορείων.
- Έχει άμεση επαφή με τις κατάλληλες για επίσκεψη κοινού περιοχές του Νέου Φρουρίου: Ξηρά Τάφος, Προμαχώνες των Επτά Ανέμων και μέσω αυτών Βρετανικός Στρατώνας.
- Προσφέρει τη δυνατότητα εγκατάστασης ανελκυστήρων ελάχιστα ορατών από την πόλη της Κέρκυρας.
- Βρίσκεται πολύ κοντά στη σημερινή είσοδο του Φρουρίου, με την οποία επικοινωνεί μέσω της μίνας, επομένως προσεγγίζεται εύκολα πεζή από το ιστορικό κέντρο της πόλης.

Το πλάτωμα της λαϊκής αγοράς μετεξελίσσεται, σύμφωνα με τη μελέτη, σε κοινόχρηστο χώρο πρασίνου, που συγκεντρώνει και υποδέχεται τους επισκέπτες που θα χρησιμοποιήσουν τη νέα άνοδο στο Νέο Φρούριο με ανελκυστήρες, ή, αν το επιθυμούν, θα κάνουν την παραδοσιακή διαδρομή πεζοπορίας, μέσω της μίνας. Το κεντρικό τμήμα του πλατώματος θα μπορούσε να λειτουργήσει ως χώρος στάθμευσης, με την προσθήκη σήμανσης και φωτισμού, με 45 θέσεις για τα αυτοκίνητα των επισκεπτών και 4 θέσεις τουριστικών λεωφορείων, σε απόσταση από τα τείχη (εικ. 7). Τα οδοστρώματα προβλέφθηκαν με υλικά γήινων αποχρώσεων, ώστε να μη λειτουργούν ανταγωνιστικά προς τα τείχη. Οι θέσεις στάθμευσης θα σκεπάζονταν από επικλινείς πέργκολες ή φυτεμένα δώματα στην προέκταση του διαμορφούμενου εδάφους, για την απόκρυψη των αυτοκινήτων από τους προμαχώνες.

Στο βόρειο όριο του πλατώματος, εννέα μέτρα πιο ψηλά, απολήγει η Ξηρά Τάφος του Νέου Φρουρίου, ανάμεσα στον προμαχώνα των Επτά Ανέμων και το οχυρό του Σκάρπωνα. Η περιοχή αυτή διαμορφώνεται κατάλληλα, ώστε να υποδεχθεί τις νέες κατασκευές ανόδου.

Η μελέτη του τρόπου ανόδου στο Νέο Φρούριο έγινε μετά από εκτεταμένη έρευνα πάνω σε παρόμοια ζητήματα κατακόρυφης μεταφοράς επισκεπτών σε ανάλογα μνημεία, στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Η έρευνα κατέδειξε, ως καταλληλότερο και εντός των προδιαγραφών ασφαλείας τρόπο ανόδου στα επιθυμητά επίπεδα του Νέου Φρουρίου, τον συνδυασμό ανελκυστήρων και κλιμάκων.

Εικ. 7. Πρόταση parking και ανελκυστήρων ανόδου στο Νέο Φρούριο. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο Γ.Κ.

Εικ. 8. Πρόταση κλίμακας και ανελκυστήρα προς την ξηρά τάφρο. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο Γ.Κ.

Οι ανελκυστήρες διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: εκείνων που κατασκευάζονται σε φρέαρ, στου οποίου τον πυθμένα η πρόσβαση γίνεται από σήραγγα και στους ελεύθερους πύργους, από την κορυφή των οποίων προσπελαύνεται το μνημείο μέσω γέφυρας.

Το πλεονέκτημα των φρεάτων και σηράγγων είναι προφανές: αφανείς εγκαταστάσεις, με μόνα ορατά μέλη, αντικείμενα αρχιτεκτονικής επεξεργασίας, την αφετηρία και την απόληξη. Το μειονέκτημά τους, όμως, πέραν της υψηλής δαπάνης τομής του βράχου, είναι η καταστροφή αρχαίου υλικού, ιδίως όταν είναι άγνωστο ή αδιερεύνητο το υπέδαφος. Στην περίπτωση του Νέου Φρουρίου της Κέρκυρας αποκλείεται κάθε σκέψη για διάνοιξη σήραγγας και φρέατος, λόγω των στοών, των στερνών, των θεμελιώσεων και των πάσης φύσεως ιστορικών στοιχείων που κρύβονται μέσα του.

Οι ελεύθεροι πύργοι ανελκυστήρων που οδηγούν το κοινό στο άνω επίπεδο μέσω γέφυρας έχουν πλεονεκτήματα λειτουργικότητας, χωροθέτησης, ασφαλείας, καλής αντίληψης της διαδρομής πρόσβασης από το κοινό και λογικής δαπάνης κατασκευής και συντήρησης. Το μειονέκτημά τους είναι ότι είναι πρόσθετες κατασκευές, που παρεμβαίνουν στο μνημειακό περιβάλλον. Γι' αυτό

θα πρέπει να σχεδιάζονται ως κατασκευές διακριτές από το μνημείο και να αποφεύγουν μιμήσεις μορφών, που θα προκαλούσαν σύγχυση στην ιστορική ταυτότητα του χώρου. Το ζητούμενο επομένως, σ' αυτές της περιπτώσεις, είναι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, που θα επιτύχει να τις εντάξει στο μνημειακό περιβάλλον (εικ. 8).

Προσεκτικά σχεδιασμένες κλίμακες και γέφυρες, που δεν ενσωματώνονται σε μέλη των μνημείων, αλλά με αναστρέψιμο τρόπο στερεώνονται στο βραχώδες έδαφος, όπως και ελεύθεροι πύργοι ανελκυστήρων, που θεμελιώνονται σε ασφαλή απόσταση από τα τείχη, δίνουν την καθαρότερη λύση στο πρόβλημα ανόδου στο Νέο Φρούριο, με σημειακή και περιορισμένη επέμβαση στο περιβάλλον του.

Η μελέτη προτείνει κατασκευή σκάλας στηριγμένη στους βράχους προς την υπερκείμενη παλιά Πύλη του φρουρίου, που οδηγεί στην Ξηρά Τάφρο. Αυτή συνδυάζεται με πύργο ανελκυστήρα, σε μικρή απόσταση. Μια πεζογέφυρα που περνά πάνω από το τείχος, χωρίς να το ακουμπά, παραλαμβάνει τους επισκέπτες από την άνω στάση του ανελκυστήρα και τους οδηγεί, με πασαρέλα υπερυψωμένη από το έδαφος της τάφρου, στον πρώτο όροφο του πύργου ενός δεύτερου ανελκυστήρα. Αυτός, ή το κλιμακοστάσιο που τον συνοδεύει, ανεβάζει στους Προμαχώνες των Επτά Ανέμων. Όσοι πάλι, αντί να χρησιμοποιήσουν στον πρώτο ανελκυστήρα, προτιμήσουν τη σκάλα και περάσουν από την παλιά πύλη, θα περπατήσουν στο έδαφος της τάφρου προς την ισόγεια είσοδο του δεύτερου ανελκυστήρα. Από την τελευταία στάση αυτού του ανελκυστήρα οι επισκέπτες οδηγούνται, μέσω πεζογέφυρας, στο άνω επίπεδο του Προμαχώνα των Επτά Ανέμων.

Η άνοδος στο Νέο Φρούριο σε δύο φάσεις εξυπηρετεί καλά και τους δύο προορισμούς του κοινού: τόσο αυτόν της Ξηράς Τάφρου, όπου ο ελεύθερος υπαίθριος χώρος προσφέρεται για καλλιτεχνικές θερινές εκδηλώσεις, τόσο εκείνον του Στρατώνα, μέσω του Προμαχώνα των Επτά Ανέμων, για την επίσκεψη του Μουσείου Τυπογραφίας (εικ. 9).

Οι πύργοι των ανελκυστήρων συντίθενται από ζεύγη τοιχιών ανεπίχριστου σκυροδέματος, από τα οποία αναρτώνται οι μεταλλικές γέφυρες πρόσβασης στο επίπεδο προορισμού. Η νέα επέμβαση είναι απόλυτα αναγνώσιμη και καθαρή. Η υφή και το χρώμα του σκυροδέματος ταιριάζει με τα χαρακτηριστικά της φυσικής πέτρας του τείχους, επομένως η κατασκευή θα προβάλλεται μπροστά στο

Εικ. 9 Η Ξηρά τάφρος και οι δύο προτεινόμενοι ανελκυστήρες.
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο Γ.Κ.

μνημείο χωρίς να το ανταγωνίζεται. Οι μεταλλικές κατασκευές κλιμάκων, γεφυρών και υπερυψωμένων διαδρόμων έχουν τη μέγιστη δυνατή διαφάνεια, ώστε η οπτική παρέμβαση στο χώρο του μνημείου να ελαχιστοποιείται.

Οι ανελκυστήρες έχουν τοποθετηθεί σε θέσεις που ελάχιστα προβάλλονται στην πόλη. Ο κάτω ανελκυστήρας, στο μυχό μεταξύ του οχυρού του Σκάρπωνα και του προμαχώνα των Επτά Ανέμων, είναι ορατός μέσα από φάσμα οπτικής γωνίας μόλις επτά μοιρών, από το Δημοτικό Σχολείο στον προμαχώνα Σαραντάρη και από μικρή περιοχή κατοικιών νοτίως του Νέου Φρουρίου, εκτός τουριστικού ενδιαφέροντος. Ο ανελκυστήρας της Ξηράς Τάφρου είναι εντελώς αθέατος από τους περιπατητές της πόλης. Για να τον δει κανείς πρέπει ν' ανέβει ψηλά στον λόφο Αβράμη, στο παλιό Γηροκομείο, νοτιοδυτικά του Νέου Φρουρίου. Το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο ενέκρινε την ένταξη αυτών των κατασκευών στον αρχαιολογικού ενδιαφέροντος χώρο, και το όνειρο των Κερκυραίων για μια μηχανική άνοδο στο Νέο Φρούριο, μετά από τις αποτυχημένες παλιότερες προτάσεις του Δήμου, είχε πλέον όλες τις προϋποθέσεις για να πραγματοποιηθεί.

Επίλογος

Η ένταξη του Μουσείου Τυπογραφίας στο κτίριο του Βρετανικού Στρατώνα του Νέου Φρουρίου της Κέρκυρας θα απαιτούσε τη γενική συντήρηση και αποκατάσταση του μνημείου, τις απαραίτητες επεμβάσεις στο εσωτερικό του, ώστε να εξασφαλιστεί η ομαλή κυκλοφορία των επισκεπτών και το κατάλληλο design της έκθεσης, με κύριο μέλημα την προστασία του αυθεντικού χαρακτήρα του μνημείου. Πέραν τούτων, όμως, απαραίτητη θα ήταν η εξασφάλιση μιας νέας, εύκολης και ασφαλούς πρόσβασης στο υψηλότερο επίπεδο του Φρουρίου μέσω ανελκυστήρων, ώστε να καταστεί, τόσο το ίδιο το Φρούριο, όσο και το μουσείο, επισκέψιμο με άνεση από το ευρύ κοινό και από άτομα μειωμένης κινητικότητας.³

Η παρέμβαση σε ένα έργο του παρελθόντος είναι πράξη ρεαλιστικού οραματισμού. Η προστασία των μνημείων απαιτεί δημιουργική σκέψη. Τον πρώτο λόγο έχει η αρχιτεκτονική σύνθεση, δηλαδή η τέχνη που προσθέτει νέες ψηφίδες στο μωσαϊκό του πολιτισμού· τον δεύτερο η αναστήλωση ή η συντήρηση, δηλαδή η τεχνογνωσία των επεμβάσεων.

Απαραίτητη προϋπόθεση, σε κάθε περίπτωση, είναι η σαφής διάκριση του νέου από το παλιό. Αν δεν επιτευχθεί αυτή η διάκριση, το αποτέλεσμα της παρέμβασης καθίσταται προβληματικό. Ο αρχιτέκτονας που σκοπεύει να αποδώσει στο κοινό ένα έργο κοινωνικά οικειοποιήσιμο, θα πρέπει αντλήσει δυνάμεις από τον ισόρροπο συνδυασμό συνθετικής επεξεργασίας και ιστορικής γνώσης. Είναι επικίνδυνη η γοητεία των ερειπίων, της πατίνας του χρόνου, της γραφικότητας των παλαιών κατασκευών. Εδώ χρειάζεται μεγάλη προσοχή: ο αρχιτέκτονας είναι μόνος του στη μάχη της αντίστασης στις σειρήνες των εύκολων γραφικών λύσεων, αυτών που ικανοποιούν την αισθητική των πολλών -των εγκριτικών κρατικών υπηρεσιών μη εξαιρουμένων. Ο αρχιτέκτονας, αντί να σχεδιάσει ανακατασκευές που απομιμούνται το παρελθόν, καλείται να προβεί σε τολμηρές επιλογές. Να σχεδιάσει με πνεύμα αντίστιξης προς το μνημείο, σε αρμονική συνύπαρξη μαζί του, αλλά με γραφή εκφραστική της εποχής του. Και να υποστηρίξει την πρότασή του με

³ Βλ. Γιάννης Κίζης, «Θεματικά Μουσεία: δεκαπέντε προτάσεις», ΔΟΜΕΣ, τ. 1805, Αθήνα 2017, σ. 26-59. Την ομάδα μελέτης του ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΚΙΖΗ απάρτιζαν οι αρχιτέκτονες Γιάννης Κίζης, Νίκος Βενιαδάκης, Μαρίνα Ραυτοπούλου, Θύμης Δούγκας και Κωσταντής Κίζης. Πολ. Μηχανικός ο Ι. Τσοπανάκης, Ηλεκτρομηχανολόγος ο Π. Ζαννής, Τοπογράφος ο Ι. Γιαξόγλου, Σύμβουλος ο αρχιτέκτων Λ. Στανέλλος.

διδασκτική πειθώ στα αρμόδια όργανα, τεκμηριώνοντας τις επιλογές του με ιστορική εμβάθυνση και με προσεκτικά διαλεγμένα ανάλογα παραδείγματα της σύγχρονης διεθνούς αρχιτεκτονικής δημιουργίας.